

WALTER ŻELAZNY

Polityka językowa Nowego Brunswiku

Abstract (Language Policy of New Brunswick). This paper aims at presenting the advancement of the French language in the Canadian province of New Brunswick. Between 1850 and 1860 most of the French speaking Akadians were deported from New Brunswick and it was decided that the province should become English-speaking and mainly protestant. Today all provinces can have their own language program providing it complies with the federal policy of bilingualism. In 1976 during *Révolution tranquille* Quebec passed Loi 101 where French is declared its sole official language. Therefore the province introduced the language policy which was contrary to the Canadian constitution. Despite the fact that it was owing to the Catholic Church that Quebec proclaimed bilingualism, by the end of the *Révolution tranquille* the province has become secular. Catholic activists also took active part in proclaiming bilingualism in New Brunswick. Still, religion in these provinces has been excluded from political life and language policy and multiculturalism have replaced it. These are the most important differences that set Canada apart from the United States. This also explains the complex nature of Canadian language policies based on equal status of the two official languages in the institutions of the Parliament and government of Canada and also both successful and unsuccessful attempts to establish language policy in the Canadian provinces.

Abstrakt. Celem niniejszego artykułu jest zobrazowanie awansu francuszczyzny w kanadyjskiej prowincji Nowy Brunswik. W latach 1850-60 deportowano większość francuskojęzycznych mieszkańców i zdecydowano, że prowincja powinna stać się anglojęzyczna, a przede wszystkim protestancka. Obecnie prowincje Kanady mogą prowadzić własną politykę językową, pod warunkiem, że jest zgodna z federalną urzędową dwujęzycznością. W 1976 Quebec wprowadził własną, sprzeczną z konstytucją Kanady, politykę językową znaną pod nazwą Loi 101, proklamując francuski jako jedyny oficjalny język. Pomimo faktu, że prowincja w bardzo dużym stopniu zawdzięczała utrzymanie „francuskości” Kościołowi katolickiemu, w czasie tej tak zwanej *Révolution tranquille* prowincja zlaicyzowała się. Nowy Brunswik także proklamował dwujęzyczność prowincji głównie dzięki katolickim działaczom politycznym. Mimo to, religia praktycznie zniknęła z życia politycznego, a na plan pierwszy wysunęła się polityka językowa oraz wielokulturowość. To najważniejsze cechy, które odróżniają Kanadę od Stanów Zjednoczonych, co tłumaczy złożony charakter kanadyjskiej polityki językowej bazującej na równości prawnej, urzędowej, narodowej i kulturowej francuskiego i angielskiego na szczeblu federalnym, ale także udane i nieudane próby wprowadzania tej zasady w kanadyjskich prowincjach.

1. Kilka uwag wstępnych dotyczących toponimów i innych nazw geograficznych Quebecu i prowincji morskich¹

Kanada obchodziła w 2017 roku 150-lecie proklamowania konfederacji². Trudno jest jednak napisać historię państwa, które ma problemy ze zdefiniowaniem swego narodu, wychodząc z europejskiej tradycji nauk o narodzie. Ta trudność dotyczy również prowincji morskich Kanady (fr. *Provinces maritimes*, ang. *The Maritimes*). Podziały narodowo-etniczne oraz administracyjne, a i samo nazewnictwo tych podziałów różniły się w znacznym stopniu od dzisiejszych i kilkakrotnie zmieniały się. Pierwsze toponimy z francuskiego okresu kolonizacji miały najczęściej nazwy indiańskie, gdyż Francuzi chętnie używali nazw geograficznych zaczerpniętych z języków Indian. Nazwę Kanadzie (z języka Huronów) nadali Francuzi, a gdy obecni na tym terenie Brytyjczycy coraz częściej sami nazywali się Kanadyjczykami, ludność frankofońska nazwała swe terytoria nad rzeką św. Wawrzyńca Quebeciem (z języka Indian algonkińskich), a siebie samych *Québécois*. Nazwy formalne nadawane za czasów kolonizacji brytyjskiej najczęściej nie pokrywały się z nazwami, których używała ludność francuskojęzyczna. Aby ukazać zawilości tej problematyki w największym skrócie przypomnę jak kształtowała się nazwa terenów dziś zwanych Nowym Brunszwikiem.

Zanim na te tereny przybyli Francuzi w 1604 roku, ziemię tę zamieszkiwały różne szczepy Indian Mikmaków. Francuzi utrzymali niektóre nazwy indiańskie, które używane są do dziś, np. miasto Gaspé czy rzeka Mirimachi. Całość terytorium nazwali Akadią. Dwadzieścia lat później na te tereny przybyli Brytyjczycy i po wygranych walkach z Francuzami deportowali Akadyjczyków, a ziemię tę nazwali około 1650 roku Nova Scotia (Landry & Lang 2001). Terytorium to formalnie do dziś ma nazwę łacińską Nova Scotia i gaelicko-szkocką Alba Nuadh – nigdy natomiast nie posiadało nazwy angielskiej, choć ma francuską: Nouvelle-Écosse. W 1784 roku Korona Brytyjska dzieli Nową Szkocję: część morska pozostaje Nową Szkocją, a część lądowa nazwana zostaje Nowym Brunszwikiem (wcześniej określana była jako „Kolonja Lojalistów”, ponieważ w latach 1783-1785 przybyło tam co najmniej 15 tys. amerykańskich zwolenników utrzymania przez 13 amerykańskich kolonii brytyjskich związków z Wielką Brytanią³).

Nowy Brunszwik otrzymał nazwę na cześć Jerzego III, króla Wielkiej Brytanii, Irlandii i księcia elektora Brunszwiku-Lüneburga. Najgęściej zaludnionym obszarem późniejszego Nowego Brunszwiku było wybrzeże Zatoki Fundy z miastem Saint John.

¹ Nowy Brunszwik, Nowa Szkocja, Wyspa Księcia Edwarda.

² Zauważmy, że Kanadyjczycy używają częściej pojęcia konfederacja, niż federacja, choć formalnie rzecz biorąc dzisiejsza Kanada jest federacją, a nie konfederacją. Podobnie rzecz ma się w Szwajcarii, której oficjalna i urzędowa nazwa brzmi: *Confédération suisse*, *Schweizerische Eidgenossenschaft*, *Confederazione Svizzera*, podczas gdy Szwajcaria jest formalnie rzecz biorąc federacją. Jest to hołd oddany pamięci scalania federacji.

³ <http://www.virtualmuseum.ca/edu/ViewLoitDa.do?method=preview&lang=FR&id=640> [dostęp 12.02.2018].

W latach 1845-1847 przybyło do Nowego Brunszwiku ponad 30 tys. Irlandczyków, a do samego Saint John więcej niż mieszkało wówczas w tym mieście osób. Ilość przybyłych Irlandczyków doprowadziła do tego, że często zwano Nowy Brunszwik Nową Irlandią, a samo Saint John *Irish City*. Nie była to oczywiście nazwa formalna, choć Thomas Carleton, urodzony w Irlandii pierwszy gubernator Nowego Brunszwiku, forswał w Londynie tę nazwę.

Równocześnie po deportacji Akadyjczyków nastąpiło czyszczenie terytorium Nowego Brunszwiku z „francuskiej zarazy”: Brytyjczycy zaczęli zmieniać nazwy z francuskich na angielskie. Większość wsi akadyjskich miała nazwy wzięte od patronów parafii, czego nie mogli ścierpieć protestanci. Przykładowo obecna stolica Nowego Brunszwiku nazywała się *Sainte-Anne-des-Pays-Bas*; Brytyjczycy nadali jej nazwę *Frederick's Town* (a wkrótce *Fredericton*) na cześć drugiego syna Jerzego III, księcia Yorku Fryderyka-Augusta. Po wyczerpaniu nazw od królów i książąt brytyjskich w Nowym Brunszwiku pojawiły się nazwy od nazwisk brytyjskich bohaterów anglicyzowania Kanady. I tak obecnie największe miasto Nowego Brunszwiku, dawne francuskie *Terre-Rouge*, później angielskie *Bend of Petitcodiac*, zostaje przemianowane na *Moncton* na cześć pułkownika Roberta Moncktona (1726-1782), który zniszczył francuską twierdzę *Beauséjour* i aktywnie uczestniczył w deportacjach Akadyjczyków. Nazwa miasta budzi obecnie coraz większe kontrowersje, szczególnie od czasu powołania w tym mieście frankofońskiego uniwersytetu. Innym takim miastem, tym razem w 100% frankofońskim jest *Edmundston* (poprzednio fr. *Petit Sault*), nazwane na cześć pułkownika Edmunda Walkera Heada (1805-1868), gubernatora Prowincji Kanady (1848-1854).

Gdy w latach dziewięćdziesiątych XX wieku spis ludności wykazał, że ponad połowa mieszkańców Nowego Brunszwiku to katolicy (Godin 1981)⁴ i gdy nastąpiło intelektualne przebudzenie Akadyjczyków, znów sytuacja toponimów zaczęła się zmieniać; tym razem ostrożnie przechodzono z nazw angielskich na francuskie (Comité de toponymie 2009). W wielu miejscowościach używa się równocześnie nazw angielskich i francuskich, np. *Kedgwick/Grimmer*, a do dziś niektóre miejscowości posiadają inną nazwę w ustach mieszkańców, a inną oficjalną. Co ciekawe, dzisiejsza miejscowość *Atholville* (na północy Nowego Brunszwiku) na początku XX wieku miała w tym samym czasie aż cztery nazwy: *Soiot Athol*, *Shives Athol*, *Athol House* i *Ferguson Manor*. Trudno byłoby znaleźć w innych prowincjach Kanady tak częste zmiany nazw geograficznych, jak w Nowym Brunszwiku. Jest to o tyle ważne w tym artykule, że w większości przypadków pisząc o XVIII i XIX wieku używam nazw dzisiejszych, ze świadomością, że dzisiejszemu czytelnikowi nic nie mówiłyby na przykład niegdysiejsze nazwy geograficzne jak *Baie française* (dziś *Bay of Fundy/Baie de Fundy*) czy *Île Royal* (dziś *Cape Breton*).

⁴ Według E. Godina w 1981 katolicy stanowili 52% mieszkańców. Wikipedia podaje, że w 2001 było ich 53,6%. <https://fr.wikipedia.org/wiki/Nouveau-Brunswick#R%C3%A9gions> [dostęp 3.03.2018].

2. Pierwsze kroki ku kanadyjskości

Kanada nie ma konstytucji w sensie europejskim, czyli zbioru aktów prawnych spisanych w jednym dokumencie, który definiowałby choćby najbardziej ogólnie naród kanadyjski. Dużo łatwiej jest definiować „narodowo” poszczególne prowincje, których nazwy i historia są spójne, jak na przykład zdefiniowany lingwistycznie Quebec, czy biorąca nazwę od zorganizowania się Metysów Manitoba, pochodzące od nazw jezior Ontario, czy od gorączki złota Kolumbia Brytyjska. Z pewnością da się powiedzieć o tożsamości kanadyjskiej, że Kanada powstaje wskutek polityki Korony Brytyjskiej, która walczy z procesem jednoczenia politycznego pierwszych trzynastu amerykańskich kolonii brytyjskich, które w zbliżającej się wojnie o niepodległość (1775–1783) dadzą początek Stanom Zjednoczonym Ameryki (por. Grabowski 2001). Kanada rodzi się również w permanentnym konflikcie lingwistycznym anglo-francuskim trwającym do dziś i z każdym dziesięcioleciem zmieniającym swą naturę.

W XVIII w. Korona Brytyjska miała jasność co do tego, że kolonie amerykańskie budują nieprzejednany front antybrytyjski, a wojna jest raczej nieunikniona. Dlatego też, by mieć wśród Francuzów sojuszników w walce ze swymi trzynastoma koloniami amerykańskimi, Londyn ogłosił w 1774 roku *Quebec Act*, w którym ludności quebeckiej przyznał prawa, które były nie do pomyślenia jeszcze kilka lat wcześniej; utrzymał senioralny system przydzielania ziemi i własną walutę oraz zachował francuskie prawo cywilne, dając dostęp do stanowisk średniego stopnia administracyjnego dla katolików czy umożliwiając liberalizację szkolnictwa francuskojęzycznego.

Jeszcze w latach 1755-1763 Korona Brytyjska dokonała w zasadzie bezkrawawych czystek etnicznych w Akadii, wypędzając z niej pierwszych kolonistów francuskich Nowego Świata czy to z powrotem do Francji, czy do Luizjany, a nawet na Falklandy. Deportowano ponad 6000 Akadyjczyków. Wówczas Nowa Szkocja liczyła nieco ponad 30 tys. mieszkańców. Jednak po uchwaleniu *Quebec Act* nie było już mowy o jakichkolwiek deportacjach Francuzów, a nawet o jakiejkolwiek formie ich poniżania czy prześladowania, w tym religijnego i językowego, co było zjawiskiem częstym (by nie powiedzieć powszechnym) wcześniej (Landry & Lang 2001).

3. Provinces maritimes / The Maritimes

Prowincje morskie były niegdyś bogatymi krainami z rozwiniętym przemysłem drzewnym, papierniczym, kopalniami, stoczniami, prosperującym rybołówstwem i rolnictwem, posiadającymi najłagodniejszy klimat w Kanadzie. Koniunktura ekonomiczna załamała się już na początku XX wieku, i prowincje morskie przegrywały konkurencje ekonomiczną z pozostałymi prowincjami Kanady. Choć dziś ludnościowo i terytorialnie prowincje morskie są wręcz prowincjami miniaturowymi, to wcześniej (szczególnie Nowy Brunswik) odegrały ogromną rolę w tworzeniu Kanady.

	Federacja kanadyjska: 10 prowincji i 3 terytoria	Prowincje morskie	% w stosunku do całej Kanady
Ludność	36.290.000	1.813.102 w tym Nowa Szkocja 2,6% Nowy Brunzwik 2,1% Wyspa Ks. Edwarda 0,41%	5,11
Powierzchnia (km ²)	9.984.670	133.850 w tym Nowa Szkocja 0,6% Nowy Brunzwik 0,7% Wyspa Ks. Edwarda 0,1%	1,4

Tabela 1: Porównanie zaludnienia i terytoriów trzech prowincji morskich względem całej Kanady (Źródło: Statistic Canada / Statistique Canada, <http://www.statcan.gc.ca/fra/debut>)

4. Narodziny Nowego Brunzwiku

Utworzenie Nowego Brunzwiku było spowodowane konfliktem, jaki narastał pomiędzy Lojalistami a Brytyjczykami na terenie Nowej Szkocji. Historycy obliczają, że podczas Rewolucji Amerykańskiej ok. 15-20% Amerykanów było przeciwnikami zerwania związków kolonialnych z Wielką Brytanią (wówczas około 450 tys. Amerykanów). Około 46.000 Lojalistów udało się na emigrację do Kanady, w tym 10 tys. do Ontario, 34 tys. do ówczesnej Nowej Szkocji, a 2 tys. na Wyspę Księcia Edwarda, co stanowiło około 10% ludności wszystkich mieszkańców prowincji morskich (por. Calhoon 1973). Wśród Lojalistów było ok. 4 tys. „wolnych Czarnych” (Hodges 1996). Lojaliści zaczęli nadawać ton polityce Nowej Szkocji, zaś Nowa Szkocja nie życzyła sobie nowych decydentów politycznych i „wypychała” Lojalistów do późniejszego Nowego Brunzwiku, tak, że był on nazywany Kolonią Lojalistów. Lojaliści coraz częściej utyskiwali, że mają zbyt daleko do stolicy w Halifaksie, że są traktowani jak obywatele drugiej kategorii itp. Konflikt narastał i stawał się problemem dla Korony Brytyjskiej, stąd decyzja Londynu o wydzieleniu z Nowej Szkocji Nowego Brunzwiku ze stolicą w Fredericton w centrum prowincji.

Lojaliści składali się głównie z byłych żołnierzy i oficerów oraz urzędników amerykańskich kolonii brytyjskich, głoszących gorliwie, że Stany Zjednoczone wkrótce zetną w pył kanadyjskie kolonie brytyjskie. Nie do końca ich słowa były bez uzasadnienia, gdyż pamiętano jeszcze dobrze wojnę siedmioletnią (1756-1763) między koloniami francusko-brytyjskimi, a koloniami amerykańskimi. Coraz częściej tliły się konflikty graniczne między Stanami Zjednoczonymi a Kanadą. Granica między Kanadą a USA przebiega wzdłuż 49 równoleżnika, ale w okolicach Jeziora Górnego, a nade wszystko całkiem na zachodzie pomiędzy ówczesnym Oregonem a Brytyjską Kolumbią spór niemal nie zakończył się wojną. Graniczny traktat pokojowy podpisano w 1848.

Natomiast niemal przez wiek trwał konflikt o tereny pomiędzy północno-zachodnim Nowym Brunszwikiem a północno-wschodnią częścią amerykańskiego stanu Maine⁵ w hrabstwie Madawaska, które historycznie należały do Akadii. Stany Zjednoczone chciały przebić korytarz do rzeki Świętego Wawrzyńca. Konflikt, a w tym potyczki zbrojne trwały aż do 1842 roku, kiedy to nastąpiło ostateczne wytyczenie granicy. Kanada ochroniła południowe wybrzeże rzeki Św. Wawrzyńca na odległość 50 kilometrów od Stanów Zjednoczonych i zabezpieczyła sobie pełne władanie żeglugą na tej rzece oraz wolną drogę z Quebecu do prowincji morskich.

Najbardziej gorliwym rzecznikiem podbicia przez Stany Zjednoczone Quebecu ze względów ideologicznych był bohater Stanów Zjednoczonych, francuski arystokrata-rewolucjonista, wolnomularz Marie Joseph markiz de La Fayette (1757-1834), który pragnął uczynić z Quebecu prowincję na wzór porewolucyjnej, laickiej Francji. Wojnie o Quebec przeciwstawił się prezydent Jerzy Waszyngton, mający za dużo problemów z konsolidacją Stanów Zjednoczonych. Nie chciał dodatkowo mieć kłopotów z katolickim i frankofońskim Quebeciem. Pomny wojny siedmioletniej, wąpił w ewentualne zwycięstwo.

5. Konsolidacja polityczna i narodowa Nowego Brunswiku

Nowy Brunszwik stawał się ciekawym konglomeratem prądów politycznych, wyznaniowych oraz mozaiką etniczną, zaludnioną głównie przez protestantów z Niemiec, Szwajcarii, Anglii, Szkocji i katolików z Irlandii. Prowincja prowadziła – z wzajemnością – pokojową politykę wobec Indian Mikmaków (Dupuis 1991). Zaludniła się również częściowo wolną ludnością czarną. W trakcie i po zakończeniu wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych około 2-3 tys. „czarnych” lojalistów udało się do Nowej Szkocji i Nowego Brunswiku; część z nich udała się do Wielkiej Brytanii. Jeszcze przez kilka lat Kanada przyjmowała „czarnych” lojalistów, których ponad tysiąc udało się do Afryki, by utworzyć wolną republikę Sierra Leone (Hodges 1996).

W 1763 Traktat paryski kładzie kres deportacjom Akadyjczyków i równocześnie kończy z bytem imperium francuskiego w Ameryce Północnej. Dekadę po deportacjach, w 1764, Wielka Brytania zezwala na powrót Akadyjczykom pod dwoma warunkami (Landry & Lang 2001):

- nie mogą zamieszkiwać w zwartych grupach,
- złożą bezwarunkową przysięgę lojalności Koronie Brytyjskiej.

Powrót części Akadyjczyków nadawał Nowemu Brunszwikowi charakter katolicko-frankofoński wzdłuż wybrzeża atlantyckiego. Około 1850 r. Nowy Brunszwik

---

⁵ Wówczas jeszcze była to kolonia Massachusetts, z której w 1820 wydzielono Maine. Sporny teren, o którym tu mowa, to w dzisiejszym Nowym Brunszwiku hrabstwo Madawaska, natomiast w stanie Maine jest to hrabstwo Aroostook z liczącym 5 tys. mieszkańców miastem Madawaska. Jest to największy (ale jeden z kilku) niemal całkowicie francuskojęzyczny obszar USA z francuskojęzyczną administracją, szkołami, domami kultury, sklepami itp.

z „lojalistycznego” protestanckiego kraju staje się w trzeciej części katolicki (dziś zamieszkuje go w większości katolicy). Odnotujmy, że w okresie Rewolucji Amerykańskiej miasto Saint John w Nowym Brunszwiku stworzone przez Lojalistów głównie przybyłych z Massachusetts staje się ważnym ośrodkiem myśli politycznej i pierwszą aglomeracją (fr. *municipalité*) kanadyjską, gdzie powstaje również pierwsze państwowe muzeum oraz pierwszy bank w Kanadzie.

Nowy Brunszwik wydaje się na początku XX wieku najbardziej kosmopolityczną prowincją Kanady, która poszukuje swej tożsamości. O ile Nowa Szkocja ociążała się, a Wyspa Księcia Edwarda była przeciwko utworzeniu Federacji kanadyjskiej, to Nowy Brunszwik był aktywnym uczestnikiem konferencji założycielskich Kanady. Historia Kanady wymienia 36 ojców założycieli Federacji; wśród nich współdecydującą rolę w powołaniu Dominium odegra Peter Mitchell (1824-1899), premier Nowego Brunszwiku (Grabowski 2001).

6. Polityka językowa Kanady. Wybrane problemy

Polityki językowej Nowego Brunszwiku nie da się opisać bez przedstawienia polityki językowej Federacji kanadyjskiej. Jest ona ewolucyjną odpowiedzią na zmieniające się warunki językowe i dostosowuje się do sytuacji społeczno-politycznej, przy zachowaniu równości dwóch języków urzędowych narodów założycielskich Kanady, tj. francuskiego i angielskiego, na szczeblu federalnym. Polityka językowa dotyczy zazwyczaj definicji norm językowych i ochrony języka przed obcymi wpływami (Bastarache 1986). W przypadku Nowego Brunszwiku dotyczy ona pozycjonowania języków angielskiego i francuskiego w najróżniejszych sektorach aktywności tej prowincji.

Do 1969 roku w całej federacji kanadyjskiej panował urzędowy język angielski, choć już wcześniej zdarzały się gesty życzliwości w stosunku do kanadyjskich frankofonów. I tak na przykład od 1927 roku wprowadzono dwujęzyczne znaczki pocztowe, a od 1936 banknoty. Jednak całkowity awans francuskiego w Kanadzie do roli języka urzędowego niemożliwy byłby bez wcześniejszej tzw. Spokojnej Rewolucji w Quebecu. Otóż od zawsze frankofoni czuli się w Kanadzie obywatelami drugiej kategorii, ale nie wynikało to jedynie z dyskryminacji przez anglofonów. Po prostu ludność francuskojęzyczna była biedniejsza, mniej wykształcona, o tradycyjnej katolickiej religijności. Przykładowo, pierwszy dziennik kanadyjski w języku angielskim *The Halifax Gazette* ukazał się w 1752 roku, natomiast pierwszy dziennik francuskojęzyczny *Le Canadien* dopiero pół wieku po nim, w 1806 w Quebec City. By wyrównać rachunki lingwistyczne i kulturowe z Brytyjczykami należało najpierw zmienić styl życia frankofonów i sprawiła to właśnie Spokojna Rewolucja (fr. *Révolution tranquille*), która w dekadzie pomiędzy 1960 a 1970 roku dokonała cudu gospodarczego Quebecu i zmieniła niemal całkowicie jego dotychczasowe oblicze a jednocześnie odegrała znaczną rolę w całej Kanadzie.

7. Komisja Laurendeau'ego-Duntona

Po drugiej wojnie światowej kolejne rządy federalne zatroskane były coraz bardziej problemem tożsamościowym Kanady, co w zasadzie można w kanadyjskich warunkach skrócić do pytania: czym się różni Kanada od Stanów Zjednoczonych? I na to pytanie padała najczęściej jedna i ta sama odpowiedź: że powstała jako kompromis pomiędzy dwoma narodami założycielskimi w łonie jednego państwa.

W 1963 rząd federalny powołał królewską komisję do spraw dwujęzyczności i dwukulturowości (ang. *The Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism*, fr. *Commission royale d'enquête sur le bilinguisme et le biculturalisme*) pod wspólnym przewodnictwem André Laurendeau'ego (redaktora naczelnego francuskojęzycznego dziennika montrealskiego *Le Devoir*) oraz Davidsona Duntona (rektora anglojęzycznego uniwersytetu Carleton w Ottawie), która po pięciu latach pracy przedstawiła w sześciu tomach sprawozdanie i konkluzje dotyczące: 1) języków oficjalnych, 2) języków w edukacji, 3) języków w administracji federalnej, przedsiębiorstwach federalnych (poczta, koleje, linie lotnicze, żegluga morska) itp. 4) stosunku Federacji do promocji kultur innych grup etnicznych, 5) statusu stolicy federalnej, 6) stowarzyszeń wolontariuszy. Najważniejszymi konkluzjami sprawozdania było zarekomendowanie języków angielskiego i francuskiego jako równorzędnych języków oficjalnych i urzędowych federacji kanadyjskiej oraz zalecenie użycia tych języków jako oficjalnych i urzędowych na poziomie prowincjonalnym w Ontario i w Nowym Brunszwiku (Martel & Pâquet 2010).

Mniej więcej w tym samym czasie rosły napięcia językowe i kulturowe w całej Kanadzie, w tym wśród ludności autochtonicznej oraz Indian (Dupuis 1991). Komisja Laurendeau-Duntona, a za nią kanadyjskie prawodawstwo, nie nadążała w regulowaniu spornych kwestii. Ontario ociążało się z proklamowaniem formalnej dwujęzyczności prowincji, w której w 1968 zamieszkiwało ok. 8,5 mln mieszkańców, w tym ok. 350 tys. frankofonów, przy czym około 2,1 mln mieszkańców Ontario nie znało na wystarczającym poziomie ani angielskiego, ani francuskiego. Ontario nigdy nie przyjęło rekomendacji Komisji Laurendeau-Duntona *de jure*, choć *de facto* w zasadzie respektuje ona język swych frankofońskich mieszkańców. Protesty anglofonów przeciwko konkluzjom Komisji doprowadziły do wściekłości prowincję Quebec, która zagroziła wystąpieniem z federacji, co równałoby się prawdopodobnie rozpadowi Kanady.

8. Niespokojna *Révolution tranquille* w Quebecu⁶

W latach sześćdziesiątych XX wieku rozgrywa się dramat Quebecu, który chce wystąpić z federacji i dramat rządu federalnego, który do tego nie chce dopuścić. Na scenie

⁶ Sytuację Quebecu pod kątem federalizmu, patriotyzmu i „nacionalizmu kulturowego” opisuje Pastieau (1999).

federalnej pojawia się utalentowany polityk frankofoński, późniejszy premier Kanady Pierre Trudeau (1919-2000), na scenie prowincjonalnej nie mniej utalentowany Robert Bourassa (1933-1996), późniejszy premier Quebecu. Jednym z pierwszych kroków administracji Pierre'a Trudeau było w 1969 roku wprowadzenie ustawy o językach urzędowych, nadającej angielskiemu i francuskiemu na szczeblu federalnym równy status. Z kolei jednym z pierwszych kroków administracji Roberta Bourassy było wprowadzenie ustawy o jedynym języku narodowym i urzędowym Quebecu, francuskim, wraz z późniejszym przesłaniem do anglofonów, które brzmiało: „Angielska Kanada musi bardzo jasno zrozumieć, że niezależnie od tego, co mówimy i niezależnie od tego, co robimy, Quebec jest dziś i na wieki odrębnym społeczeństwem, wolnym i zdolnym do przejęcia swojego przeznaczenia i swego rozwoju” (Hamelin & Provencher 1997: 128).

Zdaniem mieszkańców Quebecu formalna dwujęzyczność dla całej Kanady oznaczała, że w rzeczywistości zamiast hamować ekspansję angielskiego w kanadyjskiej frankofonii, angielski zaczął wypierać francuski, również w samym Quebecu. Ustawa o francuskim w Quebecu (Loi 101) nie zadowalała anglofonów, którzy poczuli się dyskryminowani, ale również nie zadowalała frankofonów, uważających że prawo to nie jest wystarczające dla ochrony francuskiego.

Między Ottawą a Quebeciem raz trwały, innym razem były zrywane rozmowy, co do przyszłości federacji (por. Ploudre 1988). Ostatecznie Ustawa o Konstytucji z 1982 r. została uchwalona przez parlament Kanady bez zgody prowincji Quebec. Nocne spotkanie premiera rządu Pierre'a Trudeau z premierami anglofońskich prowincji Kanady z pominięciem Quebecu w 1981 r. uznano w Quebecu za rodzaj zamachu stanu zwanego „Nocą Długich Noży”. I choć Quebec wciąż ani nie podpisał, ani nie ratyfikował Ustawy o Konstytucji z 1982 r., to jednak stosuje się do niej, ale stanowi to poważny problem polityczny, gdyż z punktu widzenia niuansów prawnych „Quebec do dziś nie jest oficjalnie zintegrowany z kanadyjską konfederacją” (Hamelin & Provencher 1997: 128). Próba weta ze strony Quebecu została odrzucona w 1981 r. przez Sąd Najwyższy Kanady, który wydał „salomonowy werdykt”, uznając, iż proklamowanie Ustawy o Konstytucji z 1982 r. było, jak piszą Hamelin & Provencher (1997: 128) „prawomocne, choć bezprawne [zrodzone z nieprawego łoża]”⁷.

9. Nowy Brunszwik w poszukiwaniu własnej tożsamości

Nowy Brunszwik liczy 739 900 mieszkańców (dane z 2011, Statistic Canada). Język angielski jest językiem ojczystym dla 64,8% mieszkańców, zaś francuski dla 31,5%. Inne języki ojczyste stanowią 2,4%.

W odróżnieniu od Quebecu, gdzie wprowadzono rewolucyjnie nowy porządek lingwistyczny, Nowy Brunszwik przygotowywał się do wprowadzenia dwujęzyczności

⁷ W oryginale fr.: *légale, mais illégitime*.

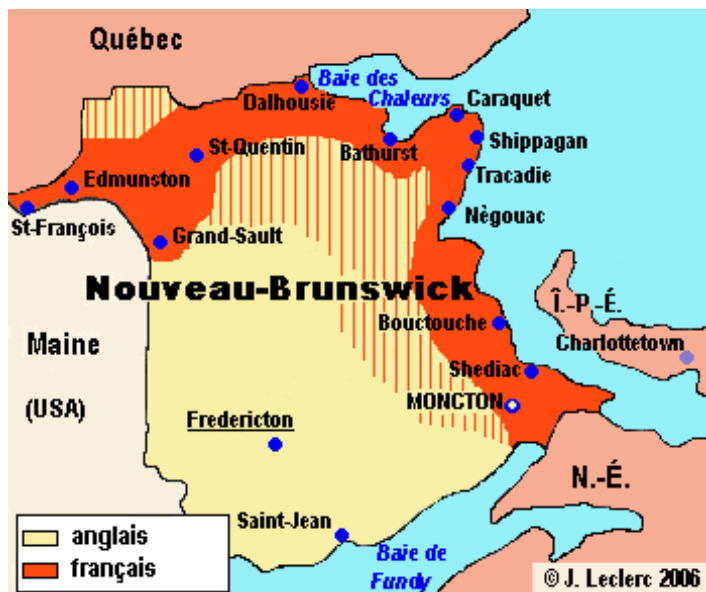
Nowy Brunswik w poszukiwaniu tożsamości. Funkcjonariusze Force Royal, czyli żandarmeria, a zarazem policja w uroczystych uniformach w centrum stolicy Nowego Brunswiku Fredericton przypomina nam jaką rolę w kształtowaniu prowincji morskich odegrali Szkoci. (Źródło: zbiory autora 2017)

stosunkowo długo i to na drodze kompromisów i najróżniejszych ustępstw (Bastarache 1986).

W Nowym Brunswiku – podobnie jak w Ontario – anglofoni nie sprzyjali nowym trendom politycznym, jednak w latach sześćdziesiątych XX wieku nastąpiła nagła emancypacja kulturowa i intelektualna Akadyjczyków. Inaczej niż w zlaicyzowanym Quebecu, tutaj prym wiodą politycy katolicy. W 1960 roku premierem prowincji zostaje pierwszy „z krwi i kości” Akadyjczyk Louis-Joseph Robichaud (1925-2005). Przeprowadził on szereg reform społeczno-gospodarczych, zmodernizował szkolnictwo i służbę zdrowia. W 1969 doprowadził do oficjalnego proklamowania dwujęzyczności prowincji, a od 1963 sprzyjał powołaniu państwowego francuskojęzycznego uniwersytetu w Moncton *nota bene* założonego przy współpracy z byłymi wykładowcami katolickich seminariów duchownych, którego pierwszym rektorem został ks. prof. Clément Cormier. Uniwersytet ten szkoli kadry frankofońskie niemal we wszystkich dyscyplinach humanistycznych i społecznych oraz w niektórych gospodarczych i technicznych.

Dwujęzyczność Nowego Brunswiku charakteryzuje rozdzielne rozmieszczenie na terytorium prowincji anglofonów i frankofonów, co ilustruje poniższa mapa.

Przykładowo dzisiejsze miasto Saint Jean (70 tys. mieszkańców) jest w niemal w 100% anglofońskie, a Edmundston (17 tys.) w 100% frankofońskie. Uczynienie tych miast formalnie dwujęzycznymi, nie tylko nie ma sensu, ale jest po prostu niemożliwe. Czymś innym są aglomeracje oraz miasta i wsie o mieszanej strukturze językowej.

Źródło: <http://www.axl.cefan.ulaval.ca/amnord/nbrunswick.htm>

Przykładowo Wielki Moncton (115 tys. mieszkańców) jest w 60% anglofoński i w 40% frankofoński. W każdym z takich miast i wsi, w każdym z dwujęzycznych hrabstw, uczyniono podczas debat politycznych maksimum tego, co możliwe dla funkcjonowania dwujęzyczności. Są jednak w Nowym Brunszwiku tereny całkowicie anglofońskie – jak Hrabstwo York, gdzie nie sposób porozumieć się po francusku, i są tereny całkowicie frankofońskie, gdzie nie sposób porozumieć się po angielsku – jak Hrabstwo Madawaska. Jednak na 2/3 terytorium całego Nowego Brunszwiku bilingwizm jest zarówno praktykowany prawnie jak i zwyczajowo, jest w dzisiejszych czasach koniecznością życiową, a co za tym idzie realnością społeczno-gospodarczą, kulturową i oświatową.

Poza problematyką społeczno-polityczną istotne jest także, jak kształtują się koszty kanadyjskiego i nowo-brunszwickiego bilingwizmu. Otóż Nowy Brunszwik wydaje rocznie na politykę językową 85 mln dolarów kanadyjskich, Ontario 620 mln, a rząd kanadyjski na szczeblu federalnym 1,5 mld⁸. Zdaniem kanadyjskiej klasy politycznej są to minimalne koszty pokoju językowego. Do tej pory status języków Kanady był bowiem najbardziej konfliktogennym zagadnieniem w historii i w życiu społeczno-politycznym tego państwa.

⁸ http://www.axl.cefan.ulaval.ca/amnord/nbrunswick.htm#La_1%C3%A9gislation_provinciale_et_les_droits_linguistiques (dostęp 10.03.2018).

10. Podsumowanie

Nowy Brunzwik może być modelem lingwistycznym dla całej Kanady. Jego polityka językowa jest bardzo uważnie obserwowana w Ottawie i Toronto, bowiem Ontario może w przyszłości ogłosić dwujęzyczność według modelu z Nowego Brunswiku. Jeśli tego nie uczyniło do dziś, to w obawie przed protestami anglofońskich Ontarian.

Frankofoni otrzymali w Nowym Brunzwiku pełnię praw lingwistycznych i nawet w anglofońskiej stolicy Nowego Brunswiku Fredericton frankofon wchodząc do jakiegokolwiek urzędu prowincjalnego ma pewność, że zostanie obsłużony w języku francuskim.

„Definiowanie kanadyjskości odbywa się poprzez jej przeciwstawienie kulturze amerykańskiej”, pisze Grabowski (2001: 296). Frankofoński „odcien” Kanady, polityka językowa oraz wielokulturowość to najważniejsze cechy dystynktywne Kanady, które tłumaczą zawile i specyficzne kanadyjskie rozwiązania konstytucyjne, jeśli chodzi o politykę językową, której szczególnym, pozytywnym przykładem jest Nowy Brunzwik.

Bibliografia

- Bastarache, Michel 1986: Le principe d'égalité dans les langues officielles. W: Bastarache Michel, Ducet Michel (red.): *Les droits linguistiques au Canada*. Montréal: Les Éditions Yvon Blais.
- Calhoun, Robert M. 1973: *The loyalists in Revolutionary America, 1760-1781*. New York, Harcourt Brace Jovanovich.
- [Comité de toponymie]. Comité directeur de toponymie du Nouveau-Brunswick 2009: *Rapport annuel 2008 – 2009*. <http://www.gnb.ca/0131/PDF/t/Toponymie%20Rapport%20Annuel%202008-2009.pdf>
- Dupuis, Renée 1991: *La question indienne au Canada*. Québec: Les Éditions du Boéral.
- Grabowski, Jan 2001: *Historia Kanady*. Warszawa: Wydawnictwo Pruszyński i Spółka.
- Grin, François 2003: La société plurilingue: coûts, bénéfices et équité. W: *Langues et Cultures*, colloque du 14 novembre 2002, Bienne: Académie suisse des sciences humaines et sociales.
- Hamelin, Jean & Provencher, Jean 1997: *Brève histoire du Québec*, Montréal: Les Éditions du Boéral.
- Hodges, Graham R. 1996: *The Black loyalist directory: African Americans in exile after the American Revolution*. New York: Garland Publishing.
- Landry, Nicolas & Lang, Nicole 2001: *Histoire de l'Acadie*. Québec: Éditions du Septentrion.
- Martel, Marcel & Pâquet, Martin 2010: *Langue et politique au Canada et au Québec. Une synthèse historique*, Montréal: Les Éditions du Boréal.
- Pastieau, Joseph 1999: *Les citoyens au bazar. Mondialisation, nations et minorités*. Québec: Les Presses de l'Université Laval.
- Ploudre, Michel 1988: *La politique linguistique du Québec, 1977-1987*. Québec, Institut québécois de recherche.
- Statistic Canada <http://www.statcan.gc.ca/fra/debut>.
- Żelazny, Walter 2000: Świat frankofoński. *Przegląd Zachodni* Nr 1 (294): 111-148.